

પ્રવચન નં. ૭ ગાથા-૫ થી ૬ મંગળવાર, માગશર વદ ૮, તા. ૦૩-૦૧-૧૯૬૭

‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય’ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ કૃત. એની પાંચમી ગાથા, એનો ભાવાર્થ જુઓ! થોડો આવી ગયો છે પણ ફરીને લઈએ. ‘સંસાર કોઈ જુદો પદાર્થ નથી.’ વ્યવહાર ને નિશ્ચયની વ્યાખ્યા કરે છે. ‘આ આત્માના પરિણામ...’ સંસાર કોને કહેવો? કે ‘આ આત્માના પરિણામ નિશ્ચયનયના શ્રદ્ધાનથી વિમુખ થઈ,...’ જુઓ! એકલી શ્રદ્ધાનથી વિમુખ વાત લીધી છે. ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા એના બોધથી વિપરીત બોધ. એનાથી, શ્રદ્ધાથી વિમુખ થઈ, પાઠ વિમુખ શબ્દ છે ખરોને? ‘શરીરાદિ પરદ્રવ્ય સાથે...’ શરીર, રાગ, ભાવકર્મ, દ્રવ્યકર્મ આદિ. શરીર નોકર્મ, ‘એકત્વ શ્રદ્ધાનરૂપ પ્રવર્તે...’ એ બે એક છે એમ શ્રદ્ધારૂપે પ્રવર્તે. આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વભાવ એની સાથેના ભાવકર્મ, દ્રવ્યકર્મ ને નોકર્મની એકત્વબુદ્ધિથી પ્રવર્તે તેનું જ નામ સંસાર છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? ‘તેનું જ નામ સંસાર.’ બીજો સંસાર નથી એમ. એ સંસાર છે.

મુમુક્ષુ :- ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ નું કહો.

ઉત્તર :- હા, આચાર્યપદનો આજે આરોહણ (દિવસ છે). ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજને પોષ વદ ૮ આચાર્યપદ (મળ્યું) હતું. એ આ પોષ વદ ૮ છે. મહિનો ફેર છે. એમનું આ કથન છે, એમનું આ કથન છે. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજ એ વખતે સંતોમાં અગ્રેસર હતા. સંઘે એમને આચાર્ય પદ આજે આપેલું. પોષ વદની ૮. ‘શોભાલાલજી’! આ પોષ વદી ૮ તમારા હિસાબે. અમારે માગશર વદ ૮ છે. પણ પોષ વદ ૮ આચાર્યપદ આપ્યું, સંઘે મળીને આચાર્યપદ આપ્યું. પછી ભગવાન પાસે ગયા હતા. ત્યારે ભગવાને ત્યાં કહ્યું કે, ત્યાં ભરતક્ષેત્રના એલાચાર્ય. સંઘ મળીને આપે. આચાર્યપદ આપે. આ હવે આચાર્ય (છે). સાધુ તો હોય, ભાવલિંગી સાધુ હોય પછી આચાર્યપદ આપે. પછી આચાર્યપદ મળે. આ સંઘના અગ્રેસર છે એમ સ્થાપન કરે.

મુમુક્ષુ :- ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ ને આચાર્યપદ મળ્યું.

ઉત્તર :- આજે મળ્યું. આજ પોષ વદ ૮ છે. સંઘે ભેગા થઈને એમને આચાર્યપદ આપ્યું. એ આજની તીથી છે. પછી ભગવાન પાસે ગયા હતા, પછી આ શાસ્ત્ર રચ્યા છે, જુઓ! એમની ૧૧ મી ગાથા છે એનો જ આ શબ્દ છે, અહીં ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ (કહે છે તે) જ ભાવ અને એ જ વસ્તુ છે. ગાથા પણ એ જ ન્યાની છે. સમજાણું? આચાર્ય પોતે ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ આમ કહે છે.

આચાર્યપદ પ્રાપ્ત (એમ કહે છે) કે, સંસાર એને કહેવો કે, આત્માના નિશ્ચય શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને આચરણથી વિરુદ્ધ. શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વભાવ

એવો આત્મા, આ સ્વભાવ એવો આત્મા, હોં! શુદ્ધ સ્વભાવ, શુદ્ધ ચૈતન્ય ભાવ એવો આત્મા એની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને શાંતિ એટલે આચરણથી વિપરીત જેટલો પરિણામ શરીર, રાગ, પુણ્ય, વિકલ્પ આદિ મારા છે એવી જે માન્યતા તેને અહીંયાં આચાર્ય મહારાજ સંસાર કહે છે. કહો! અહીંયાં આ બાયડી-છોકરાને સંસાર નથી કહેતા. ‘રાજમલજી’! પૈસા ને એ સંસાર નહિ, એ તો બધા નિમિત્ત છે. શુદ્ધ ઉપાદાનનો ભાવ વ્યવહારનયનો એકલો બોધ નિશ્ચયના ભાન વિના એવા બોધને અહીંયાં (વિપરીત બોધ કહ્યો છે). વ્યવહારથી વિરુદ્ધ, નયથી વિરુદ્ધ વિમુખ એટલે વ્યવહાર. રાગાદિ મારા, વિકલ્પ આદિ મારો, શુભ સ્વરૂપ એ હું, કર્મ તે હું, શરીર તે હું એવી એકત્વ શ્રદ્ધાનરૂપ પ્રવર્તે. જોયું? ‘એવું એકત્વ શ્રદ્ધાનરૂપ પ્રવર્તે તેનું જ નામ સંસાર.’ છે. તેનું જ નામ મહાન દોષ છે. ભૂલ સંસાર છે, ભ્રમણા એ સંસાર છે. ભ્રમણા કેવી? કે, શુદ્ધ ચૈતન્ય અભેદ અખંડ સ્વભાવની શ્રદ્ધા-જ્ઞાનથી વિમુખ એકલા પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ, દયા, દાન, વ્રત આદિના ભાવ, શરીર, કર્મ એ મારા એમાં એકત્વબુદ્ધિ એ એક જ વિપરીત પરિણામ નિશ્ચયનયથી વિરુદ્ધ (છે), એને અહીંયાં સંસાર મહાદોષ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘તેથી જે સંસારથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે...’ હવે એનો સરવાળો પાછો સાર લેવો છે ને! બતાવીને પણ કરવું છે શું? તેથી જે સંસારથી, કોઈપણ આત્મા સંસારથી એટલે આ જાતના પરિણામ પુણ્ય-પાપના પરિણામ, શરીર આદિ, કર્મ આદિ હું એવી જે માન્યતાના મિથ્યાત્વ પરિણામ સંસાર, એનાથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે તેણે શુદ્ધનયની સન્મુખ રહેવું યોગ્ય છે. તેણે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ એવો આત્મા, તેની સન્મુખ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરવા જેવું છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? બહુ આ તો ટૂંકામાં બન્ને વાત આવી ગઈ. સંસાર કોને કહેવો ને જેને મુક્તિ જોઈતી હોય, સંસારથી છૂટવું હોય એણે શું કરવું, એ બન્ને વાત ટૂંકમાં આવી ગઈ. ‘ધર્મચંદ્રજી’! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- હજી આ જ નથી કર્યું.

ઉત્તર :- ઇ એણે કર્યું નથી, કર્યું છે પેલું ઊંધું. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ, કર્મ અને શરીર. અહીં તો ભાવકર્મ, દ્રવ્યકર્મ, નોકર્મ એને પોતાના માની એમાં એકત્વ થઈ, મિથ્યાભ્રમને સેવી અને મહા દુઃખરૂપ સંસારમાં રખડ્યો છે, મહાદોષરૂપ સંસાર. કહો! ‘ન્યાલભાઈ’!

‘તેથી જે સંસારથી મુક્ત થવા ઇચ્છે...’ આવા નિશ્ચયનયથી વિમુખ એવા જે સંસારના પરિણામ એનાથી છૂટવાનો કામી હોય ‘તેણે શુદ્ધનયની સન્મુખ રહેવું યોગ્ય છે.’ મહાસિદ્ધાંત છે એકલા. એણે તો સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા, પરમાનંદ સ્વરૂપ આત્મા, એની સન્મુખ રહેવું યોગ્ય છે કે જેથી પરની વિમુખતાનો ભાવ ટળી જાય છે, પરની સન્મુખતાનો એટલે આનાથી વિમુખતાનો. લ્યો! ત્યાં સુધી તો આવ્યું હતું, હવે અહીં તો સંધી કરે છે.

‘તે જ બતાવીએ છીએ. જેમ ઘણા મનુષ્ય...’ ૧૧મી ગાથાની ટીકા છે. ‘કાદવના સંયોગથી

જેનું નિર્મળપણું આચ્છાદિત થયું છે...' જળનો દાખલો પહેલો (આપે છે). જળ, જળ. ઘણા મનુષ્ય કાદવના સંયોગથી જેનું એટલે પાણીનું નિર્મળપણું ઢંકાય ગયું છે. 'એવા સમજ જળને...' એવા મેલવાળા પાણીને જ, 'પાણીને જ પીએ છે અને કોઈ પોતાના હાથવડે...' જાતે. કો'કને કહીને નહિ કે, આમાં આ નિર્મળી ઔષધિ નાખજે. એ વળી કેટલી નાખે, કેમ નાખે, ક્યાં નાખે. સમજાય છે? એક કોર નાખે, મધ્યમાં ન નાખે. મધ્યમાં નાખે, સરખી થાય એ માટે પોતે અંદર નાખે.

મુમુક્ષુ :- એ બધાને નોકર હોય ને.

ઉત્તર :- નોકર પણ બધા ઠેકાણા વિનાના હોય, જાતે કરવું એમ કહે છે. પેલો કામ હુડ હુડ કરી નાખે. આ તો 'પોતાના હાથવડે કતકફળ (નિર્મળી) નાખીને કાદવ અને જળને જુદું જુદું કરે છે.' પાણી-જળ સ્વચ્છ, નિર્મળ પીવા માટે. સમજાણું કાંઈ? 'ત્યાં નિર્મળ જળનો સ્વભાવ એવો પ્રગટ થાય છે...' જુઓ હવે. મેલ રહિત એમાં નિર્મળ ઔષધી નાખવાથી, 'નિર્મળ જળનો સ્વભાવ એવો પ્રગટ થાય કે જેમાં પોતાનો પુરુષાકાર પ્રતિભાસે છે...' પોતે પુરુષ એમાં પાણીમાં દેખાય. એવું નિર્મળ. મેલ ગયો એટલે આમ દેખાય. 'એવા નિર્મળ જળનો આસ્વાદ લે છે.' કહો! કેટલું નિર્મળ થયું? કહે છે જેમાં પુરુષપણાનો આકાર દેખાય, આકાર, હોં! મોઢું ને આમ બધું દેખાય એટલું નિર્મળ છે એમ બતાવવું છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો દષ્ટાંત છે, હોં! સિદ્ધાંત તો ઊંચો છે.

'જેમાં પોતાનો પુરુષાકાર...' પોતાના દેહનું પુરુષપણું દેખાય, એમાં પ્રતિભાસે 'એવા નિર્મળ જળનો આસ્વાદ લે છે.' એ દષ્ટાંત થયો.

'ઘણા અજ્ઞાની જીવો કર્મના સંયોગથી જેનો જ્ઞાનસ્વભાવ ઢંકાઈ ગયો છે...' કર્મના સંગમાં ગયેલો જીવ. એને એનો સંયોગ છે. પાછો એનો અર્થ એમ કરે કે, કર્મને લઈને જ્ઞાન સ્વભાવ ઢંકાય ગયો છે. એમાંથી પાછું ઇ કાઢે. એનો અર્થ ઇ કે, કાદવનો સંગ પાણીએ કર્યો છે એમ આણે સંગ કર્યો છે. કર્મના સંયોગથી સ્વભાવને ભૂલીને. કર્મનો સંયોગ, પર વસ્તુના સંબંધથી જેનો એટલે આત્માનો 'જ્ઞાનસ્વભાવ ઢંકાઈ ગયો છે...' શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાન સ્વભાવ એની દષ્ટિમાં આવતો નથી. કર્મના સંયોગના સંબંધમાં પોતાનું શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ ઢાંકી દીધું છે, પોતે. સમજાણું કાંઈ?

'એવા અશુદ્ધ આત્માને અનુભવે છે.' એવા મેલવાળું જેમ પાણી અનુભવે છે, એમ મેલવાળો આત્માને અનુભવે છે એ જ મિથ્યાત્વભાવ છે. કહો! સમજાણું આમાં? ભગવાન આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ આત્મા, શુદ્ધ સ્વભાવ આત્મા એને મેલાપણે અનુભવે છે એ જ મિથ્યાત્વ અને ભ્રમ છે. સમજાણું કાંઈ? 'અશુદ્ધ આત્માને અનુભવે છે.' આખી ટૂંકી વ્યાખ્યા. ભગવાન સ્વરૂપ એનો જે શુદ્ધ ભૂતાર્થ ચૈતન્ય સ્વભાવ શુદ્ધ... શુદ્ધ... શુદ્ધ... પવિત્ર સ્વભાવ એવો આત્મા, એને ન અનુભવતા કર્મના સંગે પડ્યો, મેલને ઉત્પન્ન કરીને એ અશુદ્ધ એવા મેલવાળો

આત્મા છે એમ તેને તે મેલવાળો અનુભવે છે. એટલે અશુદ્ધ અનુભવે છે, અશુદ્ધ અનુભવે છે એ જ મિથ્યાદષ્ટિનું લક્ષણ છે. કહો! સમજાણું કાંઈ?

‘કોઈ...’ હવે સવળી વાત. ‘કોઈ પોતાની બુદ્ધિ વડે...’ ગુરુએ કહ્યું, શાસ્ત્રે કહ્યું, દેવે કહ્યું, કે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એ તારું છે, મેલપણું એ તારું સ્વરૂપ નથી. એમ કહ્યું પણ એણે ઝીલ્યું. તેથી કહે છે કે, ‘પોતાની બુદ્ધિ વડે...’ પાછા સામાની બુદ્ધિ વડે નહિ. ‘કોઈ (આત્મા) પોતાની બુદ્ધિ વડે શુદ્ધ નિશ્ચયનયના સ્વરૂપને જાણી...’ શુદ્ધ નિશ્ચયનયનું સ્વરૂપ એટલે શુદ્ધ આત્મા આ છે એમ જાણી, ‘કર્મ અને આત્માને જુદા જુદા કરે છે.’ એટલે કે કર્મનું લક્ષણ છોડી દઈને ચૈતન્યના લક્ષણમાં આવે છે. એ જુદા કરે એનો અર્થ ઇ થયો ને. સમજાણું કાંઈ?

આમ જે લક્ષણમાં એકત્વ હતો એને પરના લક્ષણથી છૂટી અને સ્વના લક્ષણમાં આવે છે. એ ‘કર્મ અને આત્માને જુદા જુદા કરે છે.’ એનો અર્થ એમ નથી કે, આ કર્મ છે ને હું આત્મા છું. એનો અર્થ કે, આ કર્મ છે ને આત્મા એવા બે લક્ષણ રહે ત્યાં સુધી તો હજી વિકલ્પ છે અને એકત્વબુદ્ધિ છે. પણ એનો અર્થ ઇ કે, ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ એવો આત્મા, એવું આત્મતત્ત્વ અને અશુદ્ધતા એ સંયોગે ઉત્પન્ન થયેલી (મલિનતા), એનું લક્ષણ છોડીને આત્માના અંતર શુદ્ધ સ્વરૂપ એવો જે આત્મા તેના સન્મુખ થઈને એકાગ્ર થયો તેથી એને કર્મ ને આત્મા બે જુદા થયા. કહો! સમજાણું આમાં?

મૂળ રકમની વાત છે આ, મૂળ રકમ. સમ્યગ્દર્શન એટલે ધર્મની પ્રથમ દશા, સુખી થવાની, સ્વતંત્ર થવાની, સત્ના પૂર્ણ સ્વરૂપને શરણે જવાની પહેલી દશા આ છે કે, પહેલું જ્ઞાનમાં ધારણા કરે કે આ વસ્તુ એક શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ ભિન્ન છે અને મલિન પરિણામ પરના સંગે થયા એવો એ ખ્યાલ કરે. ખ્યાલ કરીને પછી એનું લક્ષણ છોડીને ચૈતન્યના શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉપર જાય ત્યારે આત્મા અને કર્મ બે જુદા પડ્યા એમ કહેવામાં આવે. આ ધાર્મિક ક્રિયા કહેવાય છે. પેલા કહે, આમ ભગવાનની સામું જોઈને સમકિત થાય, ભગવાનના દર્શન કરીને સમકિત થાય, પ્રતિમાના દર્શન કરીને (સમકિત થાય), કાલે જ ‘જૈન ગેજેટ’ માં આવ્યું છે. કો’ક આર્જિકાએ કીધું, બસ! આમ થાય, એનું આમ થાય. ‘ધવલ’ ના પહેલા અધ્યાયનું એણે આવું પકડ્યું છે.

જિનબિંબના દર્શનથી નિદ્રિત અને નિકાચિત કર્મના ટુકડા-ભુક્કા ઉડી જાય. પણ આમ સામું જોઈને ભુક્કા ઉડતા હશે કે આમ સામું જોઈને? પણ શી રીતે ભુક્કો ઉડતો હશે? જ્યાં સુધી એની સામું જોવે ત્યાં સુધી તો એનો આદર છે. અહીં અંદર સામું જોવે ત્યારે આનો આદર થાય. શું થાય? પણ એવી વાતને મુકી દીધી છે ને લોકોને ગડબડમાં (મૂકી દીધા છે). બિચારાને પાછા હઠવું એ ઠીક છે એ રુચિમાં આવતું નથી. તેથી માથે કહ્યું હતું ને? ‘શુદ્ધનયની સન્મુખ રહેવું યોગ્ય છે.’ એમ કહ્યું હતું. એનું આ સ્પષ્ટીકરણ-ખુલાસો

કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા, આ શુદ્ધ ચૈતન્ય નિર્મળ નિર્મળાનંદ પ્રભુ આત્મા, એની અંતર સન્મુખ થઈને મલિન પરિણામ જે સંગે થયા તેના લક્ષને છોડી દઈને, બેના વચ્ચે જુદા પડ્યા એટલે કે, જે એકત્વબુદ્ધિ પર લક્ષમાં એકલી હતી એ સ્વ લક્ષમાં આવ્યો એટલે એકત્વપણું ટળ્યું એટલે જુદા થઈ ગયા, એમ. સમજાણું કાંઈ?

‘કોઈ પોતાની બુદ્ધિ વડે...’ લ્યો! આ સાધન કીધું, વળી કોઈ કહે છે ને! સાધન. વડે... વડે. એય...! કરણ કરણ. કાંઈ કરણ જોશે ને? સાંભળને ભાઈ! કરણ છે, જુઓને! આહાહા...! પોતાના જ્ઞાનમાં, જ્ઞાનની બુદ્ધિ વડે આમ અંતર વાળવું, બુદ્ધિ વડે અંતર વાળવું એ કરણ થયું, સાધન છે. એ શુભ વિકલ્પ એ તો મેલ છે. મેલથી જુદું પડવામાં એ મેલ વિકલ્પ સાધન કેમ થાય? સમજાણું કાંઈ? ‘પંચાસ્તિકાય’માં ઘણે ઠેકાણે લખ્યું છે, ભાઈ! વ્યવહાર સાધન, નિશ્ચય સાધ્ય. એ તો નિમિત્તને વ્યવહાર તરીકે કહ્યું છે. એના રાગની રુચિ ને મલિનતાનું લક્ષ છોડી અને સ્વભાવ સન્મુખ જાય ત્યારે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય, ત્યારે પેલા રાગની મંદતાને પૂર્વની અપેક્ષાએ સાધન કહેવાય, વર્તમાન રહે તેને પણ સાધન વ્યવહારે કહેવાય, એમ છે. સમજાણું કાંઈ?

વાત જ પહેલી હજી તો શું સત્ય છે એની વાત સાંભળી નથી. સાંભળે તો એને અંદરથી આ હાય..હાય..! આ બધું ઉડી જાય છે મારે. ઉડાડવું છે કે નહિ તારે? સાચું કરવું છે ને ખોટું ઉડાડવું છે કે નહિ? કહે છે કે, ભાઈ! તારે સત્ય જોઈતું હોય, સુખી થવાના રાહ લેવા હોય તો અંતરમાં જે મલિન પરિણામ ઉપર તારી દૃષ્ટિ ને રુચિ ને એકતાના ભાવ છે એવો જે સંસાર છે, એમ કીધું ને? એના પરિણામ ઉપરથી દૃષ્ટિ ઉઠાવ, સ્વભાવ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા ભગવાન છે એની સન્મુખ થા એટલે કર્મ એટલે મેલ અને નિર્મળ બે જુદા પડી જશે. સમજાય છે કાંઈ? સન્મુખ નિર્મળતા થવામાં મેલ સાથે નહિ રહે. સમજાણું કાંઈ?

ચૈતન્ય શુદ્ધ સ્વરૂપ એવો આત્મા, એને વર્તમાન બુદ્ધિ વડે અંતરમાં જતાં એ મેલ ને આ બે જુદા પડી ગયા, સાથે નહિ રહે. સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણું પણ. જો રૂપિયા દઈને કાંઈક થઈ જતું હોય ને! શેઠ! સાંઈઠ, સીત્તેર લાખ, કરોડમાંથી પાંચ લાખ દઈ દઈએ, લે ને! જો ધર્મ થાતો હોય તો. ધૂળ પણ ન થાય, શું થાય? આહા...! રૂપિયા તો અજીવ છે, એનાથી તો જુદું પડવું છે. આ અજીવના તરફનો રાગ એનાથી જુદું પડવું છે. આ અજીવ પ્રત્યેનો કોઈ મંદ રાગ કરીને દાન, દયાના પરિણામ થયા એવા રાગથી પણ જુદું પડવું છે. હવે જુદું પડવું એને ભેગું રાખીને કેમ થાય? સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! આ શાસ્ત્રનો બોધ જે પરલક્ષી વિકલ્પ એનાથી જુદું પડવું છે, અહીં તો કહે છે. આહાહા...! વિકલ્પની, દેવ-ગુરુની વ્યવહાર શ્રદ્ધા જે છે એનાથી પણ જુદું પડવું છે અહીં તો. સમજાણું કાંઈ?

જ્યાં દિશા ફેર છે, પર દશા તરફના રાગ છે તેને આ દશા તરફના વલણમાં એનો

સાથ કેમ હોય? ‘માંગીરામજી’! શું છે? ભારે વાત આકરી. પ્રભુ! સાધુ બિચારા મૂંઝાય ગયા. આમ જોઈએ તેમ જોઈએ ને ફલાણું જોઈએ. ભાઈ! ... બીજું શું કરીએ? એ તો માને છે ને સૌને અનાદિથી (રુચે છે). આ કરીએ, આ બધું કરીએ, આ ત્યાગ કરીએ, વ્રત પાળીએ, ભક્તિ કરીએ, આમ દેરાસર કરાવીએ ને પૂજા કરાવીએ ને વ્રત પળાવીએ, શાંતિયજ્ઞ, શું કહેવાય છે? શાંતિસ્તોત્ર, શાંતિતાત્ર. એવું બધું કરાવીએ તો સાધન થાય તો પ્રગટે. અરે...! ભગવાન! શું થયું? ભાઈ! હવે એમાં મારે કહે શું કહેવાની જરૂર? તમે જે આવ્યા હતા પૂછવા એમાં તો તમે જ માનો છો કે આમ છે, હવે એમાં મારે કહેવાનું શું રહ્યું? સાધુ આવ્યા હતા, ‘પાલેજ’. .. મહાત્માજી! એમ કહીને આવ્યા હતા, બેઠા હતા. બતાવો કાંઈક કે આત્મા કેમ જણાય? એવું પૂછ્યું હતું. મેં પૂછ્યું કે, ભાઈ! જુઓ! આત્મા એમ જણાય નહિ, આમ કરતા કરતા ન જણાય. આહાહા...!

અહીં કહે છે, અહીં શું કહે છે? અશુદ્ધ આત્માને જે અનુભવે છે એને હવે જ્યારે આત્માનું જ્ઞાન કરવું છે એટલે ધર્મ કરવો છે એણે શું કરવું? કે, અંતરમાં પહેલાં જ્ઞાનમાં આ ચીજ શું છે અને આ ચીજ શું છે એવો વિકલ્પ સહિત, વિકલ્પ સહિત એનું જ્ઞાન કરવું. એ જ્ઞાન કરીને હવે એને અંતરથી એ બુદ્ધિને અંતરમાં વાળવી ત્યારે મેલ અને આત્મા બે જુદા પડે એટલે કર્મ અને આત્મા બે જુદા પડી જાય. સમજાણું કાંઈ? આ ઝીણી વાતું અને એ અમારાથી થાય નહિ, અમારાથી થાય નહિ ત્યારે પાછું તારે કરવું છે સાચું. હવે આ ન થાય ને કરવું સાચું, બે કેમ બનશે? આ જ રીતે ધર્મ કરાય છે, બીજી રીતે કોઈ ધર્મ છે નહિ. ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં વીતરાગ પરમેશ્વર કેવળજ્ઞાની ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરના પંથના માર્ગમાં બીજો કોઈ માર્ગ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- અનાદિનો સંબંધ તૂટી જાય.

ઉત્તર :- સંબંધ છે જ નહિ. એક સમયનો છે. અનાદિનો પ્રવાહથી વાત છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? એક સમયના સંબંધે પડ્યો છે ત્યાં તોડ આમ જઈને કહે છે. આહા...! તેં જોડ્યો છે તે તું તોડ, જોડે તે તોડે. આમ રાગ અને પર સાથે લક્ષ ત્યાં કરીને એકત્વબુદ્ધિમાં તું પડ્યો છો. એમ ચૈતન્યના શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાન આત્મા, એની સાથે આ રાગાદિની એકત્વબુદ્ધિ કરીને તું પોતે પડ્યો છો. હવે બુદ્ધિની નિર્મળતા દ્વારા અંતરમાં સન્મુખ થા. કર્મ ને આત્મા જુદા પડતાં ‘ત્યાં નિર્મળ આત્માનો સ્વભાવ એવો પ્રગટ થાય છે...’ ત્યાં નિર્મળ આત્માનો સ્વભાવ. જુઓ! અહીં સ્વભાવવાન ને સ્વભાવ એમ લેવું છે ને? આ નિર્મળ આત્માનો સ્વભાવ, એમ. એવો પ્રગટ થાય છે, એમ. આત્મા પ્રગટ થાય છે એમ નહિ, આત્માનો સ્વભાવ (પ્રગટ થાય છે). સમજાણું કાંઈ?

‘નિર્મળ આત્માનો સ્વભાવ એવો પ્રગટ થાય છે કે જેમાં પોતાના ચૈતન્ય પુરુષનો આકાર પ્રતિભાસે છે...’ એટલે કે જેમાં ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ ભાસે, એમ. જેમ પેલો રાગ ને પુણ્ય

ને પાપ ભાસતા હતા એ મલિન પરિણામ, સંસારના પરિણામ, નિશ્ચયનયથી વિમુખ પરિણામ એમાં તો મલિન જ ભાસતું'તું. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન આત્મા! આ કાંઈ વાતું કરે કાંઈ મળે એવું નથી. સમજાણું કાંઈ? આ કોઈ બહુ ભણતર કર્યે પણ મળે એવું નથી. આમાં કોઈ ઝાઝી તપસ્યાઓ કરે તો મળે એવું પણ નથી. આમાં કોઈ દાન બહુ કરે કે મૌન રહીને બેસી રહે તો મળે એવું પણ નથી. આહાહા..!

એવો ભગવાન ચૈતન્ય શુદ્ધ પૂર્ણ સ્વભાવથી ભરેલું તત્ત્વ, એને અંતર્મુખની દૃષ્ટિ બુદ્ધિ વડે કરતાં બે જુદા થતાં એક ચૈતન્ય શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં તેનું સ્વરૂપ જણાય છે. એને આકાર જણાય છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એમ જ્ઞાનમાં જણાય. આ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એ જ્ઞાન જાણે. આ વસ્તુ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. એના સમીપમાં ગયો એટલે શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એવું જ્ઞાનમાં ભાસ્યું. 'પોતાના ચૈતન્ય પુરુષનો...' ચૈતન્ય પુરુષનો સમજાય છે ને? 'આકાર પ્રતિભાસે છે...' ચૈતન્ય પુરુષનો એટલે સ્ત્રીનો આત્મા પાછો બીજો હશે? એવો હશે? આ ચૈતન્ય પુરુષનો આકાર આવો ભાસે. એય...! 'ધર્મચંદ્રજી'! અને સ્ત્રીનો? ચૈતન્ય પુરુષ એટલે ચૈતન્ય આત્મા. એનો આકાર એટલે સ્વરૂપ.

મુમુક્ષુ :- એનું ક્ષેત્ર.

ઉત્તર :- ક્ષેત્ર-ફેત્ર કાંઈ નહિ. જે આમ મલિન ભાસતું હતું, મલિનનો ભાસ-અનુભવ હતો એ સંસાર હતો. એનું લક્ષ છોડીને આમ ચૈતન્ય સ્વરૂપના સન્મુખ થઈને ગયો ત્યાં એ પોતાનું ચૈતન્ય શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં ભાસ્યું. આ બહુ સરસ વાત છે. જુઓ! આજે 'કુંદકુંદાચાર્ય' મહારાજની આચાર્ય આરોહણ તીથી છે. સમજાણું કાંઈ? ઓહોહો..! 'કુંદકુંદાચાર્ય' તો પંચમ આરામાં તીર્થંકર જેવા કામ કર્યા છે. 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ગણધર જેવા. જુઓને! એક 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'ના શ્લોક, એમનો પોતાનો કરેલો. ઓહો..! 'પ્રાયઃ મૂતાર્થબોધવિમુક્ષઃ સર્વોડપિ સંસારઃ' 'મખ્ખનલાલજી' એ સંસાર બધો અર્થ કર્યો છે. બધો સંસાર વ્યવહારનયના સમજણથી વિરુદ્ધ છે, એમ લીધું છે. આહાહા..! સંસારી જીવો વ્યવહારનયના બોધથી વિમુખ છે. કારણ કે, સંસાર આ છે, આ છે એના બોધથી વિમુખ છે. એવો અર્થ કર્યો છે. ઇ પોતે પરિણામ જ સર્વ સંસાર છે. સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાન આત્મા ચૈતન્ય શુદ્ધ સ્વરૂપી પ્રભુ, એનો બોધ, એનાથી વિપરીત એટલે કે એકલો રાગ, પુણ્ય, દયા, દાન, વિકલ્પ, કર્મ, શરીરનો બોધ, એકત્વ પરિણામ એ બોધના પરિણામ અજ્ઞાનના એને અહીંયાં મિથ્યાત્વ કહે છે અને એને અહીંયાં સંસાર કહે છે. એ સંસાર છે. નિગોદમાં એ સંસાર અને નવમી ત્રૈવેયકે ગયેલો મિથ્યાદૃષ્ટિ સાધુ હતો ને ગયો હતો એને એ સંસાર છે. સમજાણું કાંઈ? એમાં એ બે સ્વરૂપ બે છે. એક મલિન, કર્મ અને શરીર અને નિર્મળનાનંદ પ્રભુ આત્મા. એકકોર આતમરામ અને એકકોર મલિન આદિ બધો સમૂહ. બેની એકતાનો ભાવ જે અનાદિનો હતો એ સંસાર હતો. એને અંતર્મુખમાં

પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા અંશમાં વર્તમાનમાં મલિન ઉપરના લક્ષમાં જે પડ્યો હતો એમાંથી ખસીને બુદ્ધિને અંતર્મુખ ચૈતન્ય સ્વભાવ શુદ્ધ ભગવાન આત્મા તરફ વાળતા બે જુદા પડ્યા ને જ્ઞાનમાં ચૈતન્ય પુરુષનું સ્વરૂપ જણાણું.

‘એવા નિર્મળ આત્માને સ્વાનુભવરૂપ આસ્વાદે છે.’ આહાહા...! આવા નિર્મળ આત્માને. જુઓ! નિર્મળ સ્વભાવ કીધો ને! સ્વભાવ એવા આત્માને. ‘સ્વાનુભવરૂપ...’ સ્વ અનુભવરૂપ, પોતાના જ અનુભવરૂપ અંતર અનુસરીને થતો આનંદનો આસ્વાદ લ્યે છે. આત્માને સ્વ અનુભવરૂપ આસ્વાદે છે. એ આત્માને સ્વ અનુભવથી અતીન્દ્રિયના આનંદનો આસ્વાદ લે છે. બે વાત કરી. જ્ઞાનની નિર્મળતામાં સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું, ચૈતન્ય પુરુષનો આકાર પ્રતિભાસ્યો. ભાઈ! બે વાત કરી. ભગવાન આત્મા પોતાના અંતર શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ વળતા તેના જ્ઞાનમાં ચૈતન્ય પુરુષનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું અને પ્રકાશવામાં તેને વેદન કરતા-અનુભવ કરતા આનંદને અતીન્દ્રિય આનંદને સાથે આસ્વાદે છે. આહાહા...! આ એનું નામ આત્મા જાણ્યો ને સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! કહો! ‘શાંતિભાઈ’! આ વાતું ઝીણી બહુ પણ. ભાઈ! સાધારણને શું કરવું? આખો દિ’ ધંધા કરવા, વેપાર કરવા એને આ ઝટ સમજાય એવી કાંઈ રીત હશે? આખો દિ’ વેપાર, ધંધા નવરા ન મળે (એને) થોડા વખતમાં સમજાય એવી (કોઈ વાત છે?) પણ થોડામાં આ જ વાત છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? આ વિના બીજી રીત ત્રણકાળમાં સુખી થવાની નથી. બધા દુઃખી થવાના રસ્તા છે. દુઃખી હશે આ? ‘શાંતિભાઈ’! ૭૦૦-૮૦૦ ના પગાર આવે, એકલા (છે), પરણવું નથી. હવે આવા સુખી ન કહેવાય? સુખી કહેવાય કે નહિ? પૈસા-બૈસા ભેગા થાય તો ભાઈઓનું ઓશિયાળાપણું મટે. આહાહા...! કહે છે કે, એ તો બધું ભિખારાપણું છે. આ બાદશાહી તો અહીં આત્મામાં છે. સમજાય છે?

ભગવાન આત્મા, જેને શુભ વિકલ્પની પણ જરૂર નથી, ગરજ નથી, એમ કહે છે. પૈસા નહિ, કર્મ નહિ, શરીર નહિ, શુભ વિકલ્પની પણ ગરજ નહિ. એક ગરજ રહી શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ સન્મુખ થઈને રહેવું ઇ. ત્યારે તેને બાદશાહ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં પ્રકાશ્યો. ત્યારે તેને જ્ઞાનમાં એ ચૈતન્ય સ્વરૂપ પ્રકાશતા એનો મૂળ જે આનંદ સ્વાદ, એ પ્રગટરૂપ જ્ઞાનનો પર્યાય હતો પણ આનંદરૂપ પ્રગટ નહોતો અને પ્રગટરૂપ જ્ઞાનમાં જે રાગાદિ પ્રકાશતો હતો અનાદિથી, પ્રગટરૂપ જ્ઞાન પર્યાયમાં રાગાદિ એ જણાતા હતા એ જ્ઞાન આમ વળતા ચૈતન્ય સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું અને આનંદનો અંશ તો જરીએ હતો પણ નહિ, આકુળતા હતી. સમજાણું કાંઈ? પરસન્મુખમાં જ્ઞાનના અંશમાં મલિનતા ને કર્મ શરીરથી એકત્વપણું ભાસતું હતું અને આકુળતા હતી. એ ચૈતન્યની અંતર બુદ્ધિ વડે અંતરમાં જતાં શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પકડતા મેલ અને કર્મ એકકોર, ભગવાન બે જુદા પડતા પોતાના જ્ઞાનમાં આ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તેમ પ્રકાશ્યું. પેલી પર્યાયમાં પેલું પ્રકાશતું હતું, આ પર્યાયમાં આ પ્રકાશ્યું. અને જે જ્ઞાન આકુળતા જે હતી એને ઠેકાણે અહીંયા જ્ઞાનના પ્રકાશમાં ચૈતન્ય સ્વરૂપ પ્રકાશમાં અતીન્દ્રિય

આનંદનો અનુભવમાં સ્વાદ આવ્યો. એને આત્મા જાણ્યો કહેવાય અને એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવાય. આહાહા...! 'યોગેશભાઈ'! બહુ વાતું ઝીણી. તમને સાંભળવા પણ મળે નહિ ત્યાં. રળવામાં ને ફલાણામાં. કહો! સમજાણું? 'ભગવાનભાઈ'! આવી વાત પણ સાંભળી નહોતી 'ભાવનગર'માં કોઈ દિ'. આટલા વર્ષમાં પોષા ને પડિકમણા ને સામાયિક કરી કરીને ઠડ નીકળી ગયા. ક્યાં પણ જ્યાં દિશા જ ફેર છે એમાં દિશા ફેરમાં મૂંઠ્યું વાળીને ચાલવા મંડ્યો. જાવું ઉગમણે ને (જાય) આમ આથમણે. ખૂબ દોડજે, પણ કેની કોર? એમ જ્યાં દશા સ્વસન્મુખ થવાની શું છે એની જ ખબર ન મળે, પરસન્મુખથી ખસવું છે ને સ્વસન્મુખમાં આવવું છે એની વાતની ખબર ન મળે એ જાય ક્યાં? સમજાણું કાંઈ?

હજી શ્રદ્ધામાં જ એમ હોય કે, આ પર સન્મુખમાં જે છે એ કાંઈ કરીએ છીએ એમાંથી કાંઈ કલ્યાણ થશે. હવે એના તરફથી ખસે ક્યાંથી ને અંદરમાં આવવાની જરૂર છે એવી રુચિ ક્યાંથી થાય? આહા...! સમજાણું કાંઈ? કહે છે, ભારે વાત છે. અત્યારે આ બધી કસદાર વાત છે. પાણી નીકળે ને કહ નથી આવતો હેઠે? કહ સમજે? કહ, પાણીનો ધોધ નીકળતો હોય ને હેઠે એની ઉપરનું હોય એને જોઈને કહે કે, આ કહ છે, એમ કહે. કહ એટલે પાણીના પૂર જાય છે. બે હાથ છેટું હોય તોપણ કળી લ્યે. કહ સાંભળ્યું છે કે નહિ? કહ. જમીનમાં આ પાણી નીકળે ને? પાણી નીકળતા હોય એને કહ કહે, કહ. આ જમીન આમ ઊંચી થઈ છે ને આ જાતની થઈ છે અને નીચે કાંઈક પલળેલું છે એટલે આમ ઊંચી થઈ ગઈ. નીચે પાણીનો ધોધ ચાલ્યો જાય છે એમ કહે. કહ એમ આ ચૈતન્ય પુરુષનો કહ અંદર પડ્યો છે મોટો. કળી લે અને આનંદને આસ્વાદે. આહાહા...! આ ધર્મની રીત છે ને આ ધર્મ પામવાની કળા છે, એ સિવાય બધા થોથે થોથા છે.

મુમુક્ષુ :- સાચો કહ તો આ બેસે ત્યારે કહેવાય.

ઉત્તર :- શું કરવા, આ બેસાડવા માટે કહેવાય છે કે? કહો! સમજાણું આમાં?

'તેથી શુદ્ધનય કતકફળ સમાન છે.' જેમ મેલા પાણીમાં નિર્મળી ઔષધી નાખવાથી પાણી ને મેલ જુદા પડી જાય છે. એમ શુદ્ધનય-અંતર્મુખનું લક્ષ કરવું એ શુદ્ધનય કતકફળ સમાન છે. મેલ અને નિર્મળને બેને જુદા પાડે છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધનય કતકફળ છે. શુદ્ધનયનો વિષય છે એ જ કતકફળ છે. એના તરફ લક્ષ જતાં જ બે જુદા પડી જાય છે. 'એના શ્રદ્ધાનથી સર્વ સિદ્ધિ થાય છે.' લ્યો! એના શ્રદ્ધાનથી સર્વ સિદ્ધિ, મુક્તિ, કેવળજ્ઞાન આદિ આનાથી થાય છે. એ સિવાય કાંઈ બીજા ઉપાયે થતું નથી. સમજાણું કાંઈ?

'એના શ્રદ્ધાનથી...' કોના શ્રદ્ધાનથી? એ શુદ્ધનયનું ફળ આવ્યું. શુદ્ધનય સ્વભાવ જે ભગવાન આત્મા, એની શ્રદ્ધા થઈ, પેલી એકત્વ શ્રદ્ધા હતી, રાગ, વિકલ્પ આદિ મારા છે અથવા એનાથી લાભ થાય એમ કરીને ત્યાં પડ્યો હતો ને? એની એકત્વબુદ્ધિમાં એકલી સંસારની સિદ્ધિ અને સંસારનું રખડવું સિદ્ધ થતું હતું. આના સ્વભાવ સન્મુખની દષ્ટિ થતાં

એની જે શ્રદ્ધા થઈ, શુદ્ધ સ્વભાવ જ આત્મા છે એવી શ્રદ્ધા થઈ. ભગવાન આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવ જ્ઞાનમાં જાણતા ને આસ્વાદન લેતા શ્રદ્ધા થઈ એમ કહે છે. અમસ્તી જાણ્યા વિના એમ નહિ. જ્ઞાનમાં જાણતા ને આનંદનો આસ્વાદ લેતા આ શ્રદ્ધા થઈ (કે) આત્મા શુદ્ધ ત્રિકાળ છે. એવી ‘શ્રદ્ધાનથી સર્વ સિદ્ધિ થાય છે.’ આ શ્રદ્ધાનથી ચારિત્ર થાય છે, કેવળજ્ઞાન થાય છે, મુક્તિ થાય છે, બધી સંપદાની પ્રાપ્તિ આ શ્રદ્ધાનથી થાય છે. બધી સમજ્યા? કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય બધું. કહો! સમજાણું કાંઈ? ‘રાજમલજી’! લ્યો, તમે અહીં આવ્યા ને આ બધું આવ્યું. માલ માલ આવ્યો આજે.

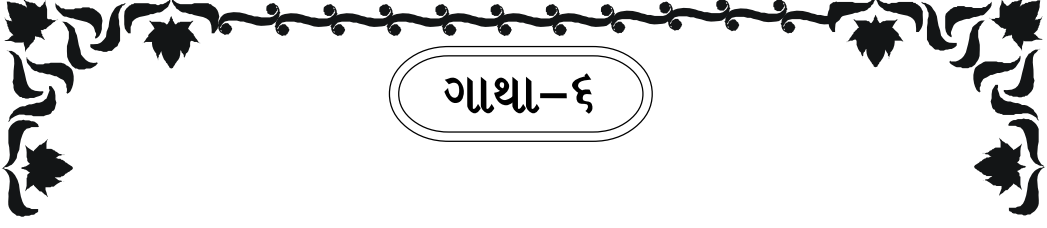
મુમુક્ષુ :- શિયાળામાં માલ માલ જ ખાય ને!

ઉત્તર :- હા, બહુ પાક ખાય. અડદીયા ખાય ને મુસળીપાક ખાય, સાલમપાક ખાય (તો) કહ રહે. મરી ગયા ખાયને. ઉ...ઉં થઈ ગયું હતું. જાવ! એ સલવાણું કાંઈક અંદરમાં ઉંઉં થતું હતું જાવ! ઊડો સંસારમાં. આહાહા...! બહુ માખણ જેવી વાત અને બહુ સીધી ને સરળ વાત છે.

ભગવાન આત્મા પોતાના સ્વભાવનો પિંડ પ્રભુ પોતે, એના સન્મુખથી એના ભાનમાં ને એના આસ્વાદમાં એની શ્રદ્ધા થઈ. બસ! એ શ્રદ્ધા સર્વ શાંતિ ને સર્વ સુખનું મૂળ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘આગળ કહે છે કે જો એક નિશ્ચયનયના શ્રદ્ધાનથી જ સર્વ સિદ્ધિ થાય...’ મહારાજ! આપે તો આવો ભગવાન શુદ્ધ સ્વરૂપી પ્રભુ અનંત અનંત શાંતરસ ને આનંદકંદનો નાથ આત્મા સ્વભાવ (છે), એની આ સન્મુખની શ્રદ્ધા, નિશ્ચયની શ્રદ્ધા, સ્વાશ્રયની શ્રદ્ધા, સ્વની શ્રદ્ધા એનાથી જો સર્વ સિદ્ધિ થાય, આનાથી જો સર્વ સિદ્ધિ થાય, ‘તો આચાર્ય વ્યવહારનયનો ઉપદેશ શા માટે કરે છે?’ સમજાણું કાંઈ? બરાબર છે કે નહિ પ્રશ્ન? ‘માંગીરામજી’! આહાહા...! વાત તો બહુ અસલ વાત છે. નથી? બહુ અનુભવી છે ને! જુના છે ને, જુના માણસ છે. દિલ્હી! આહાહા...! જગતને બિચારાને મળતી નથી. ત્યાગી થયા, બાવા થયા, સાધુ થયા પણ બિચારા એમ ને એમ... જાય, લોકબુદ્ધિમાં પડ્યા. સંસાર.. સંસાર.. વસ્તુ શું છે (એની) ખબર ન મળે. પરમેશ્વર કેવળજ્ઞાની ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ એણે કેવળજ્ઞાનથી જોઈને શું શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ કહ્યું એની એને ખબર નથી.

(અહીંયા) શિષ્યે પૂછ્યું કે, પ્રભુ આટલું બધું જ્યારે તમે નિશ્ચયનયના શ્રદ્ધાનથી જ જ્યારે સર્વ મુક્તિ, મુક્તિ (કહો છો), તો મુક્તિનું એક જ કારણ બતાવ્યું. ભગવાન આત્મા પરથી, રાગથી, શરીરથી, ક્રિયાકાંડ જડની, વિકલ્પથી છૂટી અને પોતાના સ્વરૂપમાં સન્મુખ થઈને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન કરે, એનાથી જ આપે નિશ્ચયથી જ સિદ્ધિ કીધી તો આમાં વ્યવહાર તો ક્યાંય આવ્યો નહિ. સમજાણું? તો ‘આચાર્ય વ્યવહારનયનો ઉપદેશ શા માટે કરે છે? તેનો ઉત્તર-અર્થ આ ગાથામાં કહ્યો છે.’ એનો ઉત્તર-અર્થ આ ગાથામાં કહ્યો છે. સમજાણું?

વળી જે શ્રોતા ગાથાના અર્થમાંના ઉપદેશને અંગીકાર કરવા લાયક નથી તેનું કથન કરે છે -

અબુધસ્ય બોધનાર્થ મુનીશ્વરા દેશયન્ત્યભૂતાર્થમ્।
વ્યવહારમેવ કેવલમવૈતિ યસ્તસ્ય દેશના નાસ્તિ।।૬।।

અન્વયાર્થ :- [મુનીશ્વરા:] ગ્રન્થ કરનાર આચાર્ય [અબુધસ્ય] અજ્ઞાની જીવોને [બોધનાર્થ] જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા માટે [અભૂતાર્થ] વ્યવહારનયનો [દેશયન્તિ] ઉપદેશ કરે છે અને [ય:] જે જીવ [કેવલં] કેવળ [વ્યવહારમ્ એવ] વ્યવહારનયને જ [અવૈતિ] જાણે છે [તસ્ય] તેને-તે મિથ્યાદષ્ટિ માટે [દેશના] ઉપદેશ [નાસ્તિ] નથી.

ટીકા :- ‘મુનીશ્વરા: અબુધસ્ય બોધનાર્થ અભૂતાર્થ દેશયન્તિ -’ મુનિશ્વરો એટલે આચાર્યો અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા માટે અભૂતાર્થ એવો જે વ્યવહારનય તેનો ઉપદેશ કરે છે.

ભાવાર્થ :- અનાદિનો અજ્ઞાની જીવ વ્યવહારનયના ઉપદેશ વિના સમજે નહિ તેથી આચાર્ય વ્યવહારનય દ્વારા તેમને સમજાવે છે. તે જ બતાવીએ છીએ. જેમ કોઈ મ્લેચ્છને બ્રાહ્મણે ‘સ્વસ્તિ’ શબ્દ વડે આશીર્વાદ આપ્યો. તેને (અર્થની) કાંઈ ખબર પડી નહિ, તેના તરફ તાકી જ રહ્યો. ત્યાં દુભાષિયો તેને મ્લેચ્છની ભાષામાં કહેવા લાગ્યો કે આ કહે છે કે, ‘તારું ભલું થાવ.’ ત્યારે આનંદિત થઈને તેનો આશીર્વાદ અંગીકાર કરે છે. તેમ અજ્ઞાની જીવોને આચાર્ય ‘આત્મા’ એવા શબ્દ વડે ઉપદેશ કર્યો. ત્યારે તેને કાંઈ સમજણ ન પડવાથી આચાર્ય તરફ જોઈ રહ્યો. ત્યાં નિશ્ચયવ્યવહારનયના જાણનાર આચાર્ય વ્યવહારનય વડે ભેદ ઉપજાવીને કહ્યું કે-જે આ દેખનાર, જાણનાર, આચરણ કરનાર પદાર્થ છે તે જ આત્મા છે, ત્યારે સહજ પરમાનંદ દશાને પ્રાપ્ત થઈ તે આત્માને નિજ સ્વરૂપ વડે અંગીકાર કરે છે. આ રીતે આ સદ્ભૂત વ્યવહારનયનું ઉદાહરણ આપ્યું.

હવે અસદ્ભૂત વ્યવહારનયનું ઉદાહરણ કહીએ છીએ. જેમ માટીનો ઘડો ઘીથી સંયુક્ત છે તેને વ્યવહારે ઘીનો ઘડો કહીએ છીએ. અહીં કોઈ પુરુષ જન્મથી ઘીનો ઘડો જાણે

છે. જો કોઈ તેને ઘીનો ઘડો કહીને સમજાવે તો સમજે અને જો માટીનો ઘડો કહે તો બીજા કોઈ કોરા ઘડાનું નામ સમજે છે. નિશ્ચયથી વિચારીએ તો ઘડો છે તે માટીનો જ છે, પરંતુ તેને સમજાવવા માટે ‘ઘીનો ઘડો’ એવા નામ વડે કહીએ છીએ. તેમ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા કર્મજનિત પર્યાયથી સંયુક્ત છે તેને વ્યવહારથી દેવ, મનુષ્ય ઇત્યાદિ નામથી કહીએ છીએ. અહીં અજ્ઞાની અનાદિથી તે આત્માને દેવ, મનુષ્ય ઇત્યાદિ સ્વરૂપ જ જાણે છે. જો કોઈ એને દેવ, મનુષ્ય વગેરે નામથી સંબોધીને સમજાવે તો સમજે અને ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માનું નામ કહે તો બીજા કોઈ પરમબ્રહ્મ, પરમેશ્વરનું નામ સમજે. નિશ્ચયથી વિચારીએ તો આત્મા છે તે ચૈતન્યસ્વરૂપ જ છે. પરંતુ એને સમજાવવા માટે આચાર્ય ગતિ, જાતિના ભેદ વડે જીવનું નિરૂપણ કરે છે. આ રીતે અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાન ઉપજાવવા માટે આચાર્ય વ્યવહારનો ઉપદેશ કરે છે. અહીં માત્ર વ્યવહાર ‘एवं अवैति तस्य देशना नास्ति’ - જે જીવ કેવળ વ્યવહારની જ શ્રદ્ધા કરે છે તેને માટે ઉપદેશ નથી.

ભાવાર્થ :- નિશ્ચયનયની શ્રદ્ધા વિના કેવળ વ્યવહાર માર્ગમાં જ જે પ્રવર્તે તે મિથ્યાદષ્ટિને ઉપદેશ કરવો નિષ્ફળ છે. ૬.

‘વળી જે શ્રોતા ગાથાના અર્થમાંના ઉપદેશને અંગીકાર કરવા લાયક નથી તેનું કથન કરે છે -’ સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું સમજાય છે આમાં? આ ગાથામાં બે વાત કરશે કે, નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરવો, સ્વભાવની શુદ્ધતા ને એ જ શ્રદ્ધા, એ જ શ્રદ્ધા ને એ જ જ્ઞાન, એ જ મુક્તિની સર્વ સિદ્ધિનો ઉપાય (છે) તો પછી આચાર્યોએ વ્યવહારનો ઉપદેશ શું કરવા કહ્યો? તો એક જ નિશ્ચયનો કરવો જોઈએ. બીજું, કે ‘શ્રોતા ગાથાના અર્થમાંના ઉપદેશને અંગીકાર કરવા લાયક નથી....’ કહે છે, જે શ્રોતા એકલા કેવળ વ્યવહારને જ જાણનારા અને વ્યવહારને જ નિશ્ચય માનનારા છે તે શ્રોતા સત્ને સાંભળવાને લાયક નથી. સમજાણું કાંઈ?

अबुधस्य बोधनार्थं मुनीश्वरा देशयन्त्यभूतार्थम्।

व्यवहारमेव केवलमवैति यस्तस्य देशना नास्ति॥६॥

વાહ! આ પુસ્તક પહેલી વાર વંચાય છે વ્યાખ્યાનમાં. આ તો ગુજરાતી થયું એ સૌના હાથમાં આવે ત્યારે વંચાણું ને! ‘સમાધિ શતક’ તો વંચાય ગયું છે. આ નહોતું વંચાણું. સમજાણું કાંઈ? હવે તો બધાને હાથમાં છે, ઘણા છપાય ગયા છે. કેટલા છપાણા? કેટલા? ‘હરીભાઈ’! ૪૧૦૦. લ્યો! ઘણા છપાણા. શું કહે છે? રાખ્યું છે કે નથી રાખ્યું? હવે એનો અન્વયાર્થ.

અન્વયાર્થ :- ‘ગ્રન્થ કરનાર આચાર્ય...’ શિષ્યનો પ્રશ્ન હતો કે, જ્યારે નિશ્ચયનયના આશ્રયથી શ્રદ્ધાથી સર્વ સિદ્ધિ થાય, આત્માને ધર્મની સિદ્ધિ, શાંતિની સિદ્ધિ, મુક્તિની સિદ્ધિ બધી સિદ્ધિ (થાય) તો પછી વ્યવહારનયને કહેવાનું કારણ શું? ત્યારે કહે છે કે, ‘ગ્રન્થ કરનાર આચાર્ય અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા માટે વ્યવહારનયનો ઉપદેશ કરે છે...’ એને અજ્ઞાનીને વસ્તુની ખબર નથી એથી તેને અંતરમાં ભેદ દ્વારા, વ્યવહાર દ્વારા એને નિશ્ચય સમજાવીને નિશ્ચયનું જ્ઞાન કરાવવા માટે આ વાત કરે છે. વ્યવહારને બતાવે છે નિશ્ચયને પ્રગટ કરવા માટે, વ્યવહારને બતાવે, વ્યવહાર રાખવા માટે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘ગ્રન્થ કરનાર આચાર્ય અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા માટે...’ હવે એમાં પણ ઊંધો વાંધો લેવો. જુઓ! વ્યવહારને લઈને જ્ઞાન થાય. અરે...! સાંભળ! શું કહે છે? એને સમજાવે છે કે, જો આ આત્મા દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય એ વ્યવહાર થયો, એ આત્મા. એમ કરીને એનું વ્યવહારનું લક્ષ છોડાવીને અભેદમાં જવા માટે વ્યવહાર કહે છે. બે બોલ લેશે, સદ્બુત વ્યવહારનય ને અસદ્બુત વ્યવહારનયના બે દાખલા આપશે. સમજાણું કાંઈ? અજ્ઞાની જીવને સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે એને વ્યવહારથી સમજાવે છે. નિશ્ચયથી તો સમજતો નથી. ઘડાનો દાખલો છે ને? એ આવશે. વ્યવહાર છે, સમજાવવા માટે છે, રાખવા માટે નહિ. એ એને સમજાવે છે. પેલો સમજતો નથી.

એકલો કોરો ઘડો સમજતો નથી એને કહે કે, ઘીનો ઘડો તે ઘડો, એમ કહે. પણ કહેવું છે તો માટીનો ઘડો બતાવવો છે પણ એકલો કોરો ઘડો જોયો નથી એટલે ઘી દ્વારા એને ઓળખાવે છે. ઓળખાવવો છે તો માટીનો ઘડો. એમ આ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય એ વ્યવહાર કહો! વ્યવહાર. એ આત્મા. એમ કરીને પેલો નિશ્ચય સમજાવે છે. ભેદ પાડીને સમજાવવું છે નિશ્ચય પણ એ ભેદ પાડીને સમજાવતા પણ નિશ્ચય સમજાવ્યું એમ જો એનું લક્ષ જાય અને વ્યવહારનું લક્ષ છોડે તો વ્યવહાર એને નિશ્ચયથી સમજાવ્યો એમ કહેવામાં આવે છે.

દેવ જીવ, મનુષ્ય જીવ એકલો જીવ તો જોયો નથી, એકલો જીવ તો જોયો નથી. અભેદ જોયો નથી, એકલો જોયો નથી. સમજાણું કાંઈ? એકલો અભેદ ચૈતન્ય સ્વરૂપ કોઈ દિ’ જોયો નથી. એથી એને ભેદથી સમજાવે છે કે, જો આ આત્મા છે ને અંદર? એ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને જે પ્રાપ્ત થાય, ત્રણને પ્રાપ્ત થાય (તે આત્મા). શ્રદ્ધા કોણ કરે? કે, આત્મા. જાણે કોણ? કે, આત્મા. ઠરે કોણ? કે, આત્મા. એમ. ત્રણના ભેદ વડે, વ્યવહાર વડે પેલો સમજાવે છે અભેદ આત્મા. અનાદિથી એકલો અભેદ સમજ્યો નથી માટે. ભેદ દ્વારા સમજાવવા માટે, વ્યવહાર દ્વારા સમજાવવા માટે, નિશ્ચયનું જ્ઞાન કરાવવા માટે વ્યવહાર દ્વારા વાત કરી છે. પણ એ વ્યવહારને જ પકડે કે વ્યવહારથી જ્ઞાન નિશ્ચયનું થાય છે ને માટે વ્યવહાર સાચો છે. એ પકડે એને તો કહે છે, દેશનાને લાયક નથી.

અમે વ્યવહાર દ્વારા નિશ્ચયને સમજાવવા માટે આ વાત (કરી). કારણ કે, તું એકલો જુદો અભેદ કોઈ દિ' સમજ્યો નથી. અને દેવ, મનુષ્ય આત્મા, મનુષ્ય આત્મા, એકેન્દ્રિય આત્મા, બેઇન્દ્રિય આત્મા, કેવળીનો આત્મા, સજોગી આત્મા, અજોગી આત્મા એવા ભેદ પાડીને તને સમજાવીએ છીએ, સમજાવવો છે પેલો આત્મા પણ તું કોઈ દિ' જોગ વિનાનો આત્મા, દેવ વિનાનો આત્મા, મનુષ્ય વિનાનો આત્મા તેં જોયો નથી. એથી તને એ દ્વારા કહેવું છે પેલું અને પકડી બેસે કે, લ્યો! તમે વ્યવહાર કીધો હતો ને કે દેવ તે આત્મા, મનુષ્ય તે આત્મા. પણ મનુષ્ય તે આત્મા કહીને પેલો આત્મા છોડાવવા, મનુષ્યપણું છોડાવી ન્યાં લઈ જવા કીધું હતું. એને ઠેકાણે વ્યવહારના કથનો પકડીને એને જ માને. હવે એ તો જે હેતુ કહેવાનો છે એ પકડવાની લાયકાત નથી એને દેશના દઈને શું લાભ? સમજાણું? એ તો ઝઘડા જ ઊભા કરશે. જુઓ! વ્યવહારની જરૂર પડી કે નહિ? વ્યવહાર આવ્યો કે નહિ? વ્યવહાર આવ્યો કે નહિ? નિમિત્ત આપણા કે નહિ? અરે...! ભગવાન! આવ્યો તે આવ્યો એ શું કરવા? એ વ્યવહાર પેલાને બતાવવા માટે છે. વ્યવહાર વ્યવહારને જણાવવા ને વ્યવહાર વ્યવહારને રાખવા માટે નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘જે જીવ કેવળ વ્યવહારનયને જ જાણે છે...’ એમ કેમ લીધું? પેલા વ્યવહારના ભેદ પાડીને કહેવું, દેવ આદિથી કહેવું ત્યાં પકડે. લ્યો! ત્યારે તમે કહ્યું ને, તમે કહ્યું ને, તમે કહ્યું કે નહિ? ભાઈ! અમે કહ્યું પણ કઈ અપેક્ષાએ? પેલો નિશ્ચય સમજાવવા ભેદ પાડ્યો હતો. એને ઠેકાણે તું ન્યાં પકડ. સમજાણું કાંઈ? કહે છે કે, એ દેશના સાંભળવાને લાયક નથી. આહાહા...! જે કહેવાનો આશય છે તેને ન પકડતા વ્યવહારથી કહ્યું ત્યાં વ્યવહારને જ પકડ્યો. આવ્યો કે નહિ વ્યવહાર? આવ્યો કે નહિ વ્યવહાર? વ્યવહાર વિના સમજાવી શકાય છે? ગણધરો પણ કહે છે. વ્યવહારનયનો આશ્રય લઈ અમે જગતને સમજાવીએ છીએ કારણ કે, એનાથી ઘણા જીવો સમજશે. લ્યો! ‘ધવલ’માં એમ આવે છે. એનો અર્થ કે, જીવોને ભેદ પાડ્યા વિના (કહી શકાતું નથી). જો ભાઈ! આ એકેન્દ્રિય તે જીવ. એકલો જીવ કહે તો વળી ચૈતન્ય સ્વરૂપ તે આત્મા, ચૈતન્ય સ્વરૂપ તે આત્મા. વળી કોઈ એમ (સમજશે કે) પરમેશ્વર હશે એ હશે. ચૈતન્ય સ્વરૂપ તે આત્મા કહેતા વળી કોઈ બીજા ભગવાન હશે. એનો આત્મા છે એમ ન સમજે એ. સમજાય ને? અંદર અર્થમાં કહેશે. ચૈતન્ય સ્વરૂપ તે આત્મા, એમ જો કહે તો વળી કોઈ પરબ્રહ્મ ને પરમાત્માને સમજી લે. કારણ કે, એકલો ચૈતન્ય સ્વરૂપ જુદો તો જાણ્યો નથી. કોરો ઘડો તો કોઈ દિ' જોયો નથી. કોરો સમજ્યા ને? માટીના એકલા (ઘડા). ઘીવાળો ને તેલવાળો ને પાણીવાળો ને એવા લોટવાળો એવો ઘડો જોયો છે એટલે પછી એ દ્વારા એને ઓળખાવે છે. સમજાણું? પણ ઓળખાવવો છે ઘડો. ઘી ને લોટવાળો ઘડો કહીને કંઈ ઘી ને લોટમાં એને અટકાવવો નથી. ત્યાં પેલો કહે કે, જુઓ! તમે કીધું હતું ને ઘીનો ઘડો.

પંચેન્દ્રિય જીવ, મનુષ્ય જીવ, બાદર જીવ, સૂક્ષ્મ જીવ, પર્યાપ્ત જીવ, અપર્યાપ્ત જીવ. જુઓ! તમે કીધું હતું ને પર્યાપ્ત જીવ. પણ પર્યાપ્ત કહીને પેલો જીવ કહેવો હતો. સમજાય છે? પર્યાપ્તપણું બતાવવું નહોતું. સમજાણું કાંઈ? આહા...! બહુ સરસ વાત છે. શ્લોકો એવા મુક્યા છે. ‘સમયસાર’ની શૈલી ને શૈલી બધી એક પણ એની રીત ફેર હોય છે, મૂળ ચીજને પકડવા માટે.

બે વાત કરી. એક તો આચાર્ય અજ્ઞાની જીવને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા માટે વ્યવહારનયનો ઉપદેશ કરે છે. ઇ વાત કરી હતી. આવે છે ને? વ્યવહાર વિના ઉપદેશ થતો નથી. અહીં પેલા આવ્યા હતા ને? સોલિસીટર. તે દિ’ (સંવત) ૧૯૯૭ ની સાલમાં. જુઓ! આમાં આવ્યું આ. શું આવ્યું પણ ત્યાં? જુઓ! વ્યવહાર (આવ્યો). પણ વ્યવહાર વિના ઉપદેશ થતો નથી, ભેદ પાડીને સમજાવવું એ વિના બીજો ઉપાય નથી એમ આવ્યું છે. વ્યવહારથી લાભ થયો એમાં ક્યાં આવ્યું છે? કીધું. સોલિસીટર હતો. ૧૯૯૭ માં દેરાસર ચાલતું હતું ને. ‘ચીમનલાલ’ તમારા ‘વીરચંદ કામદાર’ના દીકરા. કહો! સમજાણું કાંઈ? અરે...! ભગવાન! શું થાય? એના માટે તો આ ગાથા લીધી છે.

‘કેવળ વ્યવહારનયને જ જાણે છે...’ એમ બતાવે જુઓ! દયા ભાવવાળો આત્મા, હિંસા ભાવવાળો આત્મા એમ કહે. પણ બતાવવો છે પેલો આત્મા. દયા ભાવ ને એ તો રાગ છે. સમજાણું કાંઈ? આ દયાળુ જીવ છે એમ નથી કહેતા? આ કુર જીવ છે, આ કોધી જીવ છે, આ માની છે, આ ઊંડા પેટ હાથ ન આવે એવો માયાવી છે. પણ એ માયાવી કરીને બતાવવો છે પેલો જીવ. એ જીવ માયાવી નથી, જીવ કોધી નથી, જીવ માની નથી, જીવ કપટી નથી, જીવ લોભી નથી. એને એના દ્વારા પેલું બતાવવું, પેલું બતાવવું છે કે જો આ, આ નહિ. જુઓ! આ. સમજાણું કાંઈ? દયાળુ જીવ એટલે એમ કરીને કે દયાનો ભાવ તે જીવ નહિ. જીવ તો પેલા દયાના ભાવ વિનાનું સ્વરૂપ તે જીવ. એ દ્વારા એને ઓળખાવ્યું. સમજાણું કાંઈ?

‘વ્યવહારનયને જ જાણે છે...’ ‘કેવળ’ શબ્દ પડ્યો છે ને? ‘જે જીવ કેવળ...’ એકલા વ્યવહારને જાણે છે એ સમજાવવું છે ત્યાં જતો નથી, વ્યવહારને (પકડી રાખે છે). ‘તેને-મિથ્યાદષ્ટિ માટે ઉપદેશ નથી.’ એ ઉપદેશને લાયક નથી. એનો વિસ્તાર કરશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

